

تحلیل اثر جهانی شدن بر شاخص کیفیت زندگی QOL بر اساس تخمین پنل دیتا برای کشورهای صادر کننده نفت

محمد رضا توکل نیا¹، امین زاهد مهر²

دریافت 1390/4/4 پذیرش 1390/5/7

چکیده:

جهانی شدن از مسائل مهمی است که تقریباً تمامی کشورهای دنیا در فرایند آن درگیر شده‌اند. این فرایند نتایج مثبت و منفی فراوانی به همراه داشته است. این تحقیق در صدد است اثر جهانی شدن را بر کیفیت زندگی بررسی نماید. روش-شناسی تحقیق رگرسیون مبتنی بر داده‌های تابلویی در حوزه‌ی کشورهای در حال-توسعه‌ی صادر کننده نفت است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد جهانی شدن بر HDR شاخص توسعه‌ی انسانی به عنوان معیار (QOL) اثری مثبت و معنادار از لحاظ آماری دارد.

واژه‌های کلیدی:

جهانی شدن، شاخص توسعه‌ی انسانی، کشورهای صادر کننده نفت، کیفیت زندگی

¹ دانشجوی دکترای اقتصاد دانشگاه امام صادق (ع) - tavakolnia@isu.ac.ir

² کارشناس دفتر مطالعات اقتصادی مرکز ملی جهانی شدن - Zahedmehr@gmail.com

جهانی شدن از پدیده‌های مهم دنیای امروز است که البته قدمتی به درازای تاریخ بشریت دارد و اکنون در سیر تکاملی خود به رشد نسبتاً کافی رسیده است. تاکنون تعاریف متعددی از مفهوم جهانی شدن ارائه گردیده، اما هنوز تعریفی جامع و فراگیر و مقبول همگان حاصل نشده است و هر یک از محققان و صاحب‌نظران با تکیه بر برخی از ابعاد گوناگون فرایند جهانی شدن تعریفی خاص از آن ارائه داده‌اند. صندوق بین‌المللی پول (IMF) جهانی شدن را «رشد وابستگی متقابل اقتصادی کشورها در سراسر جهان از طریق افزایش حجم و تنوع مبادلات کالا و خدمات و جریان سرمایه در ماوراء مرزها و همچنین از طریق پخش گسترده‌تر و سریع‌تر تکنولوژی» می‌داند (بهکیش، 1380: ص. 25). گلدین آن را تعامل فرامرزی ساده می‌داند (Goldin and Reinert, ۲۰۰۷). بردهان معتقد است جهانی شدن فرایندی است که به همه چیز برای همه کس منتهی خواهد شد (Bardhan, ۲۰۰۶). نوریس جهانی شدن را یکی شدن اقتصاد، فرهنگ، حکمرانی و فناوری‌های ملی‌ای می‌داند که منجر به روابط پیچیده و در هم تنیده خواهد شد (Norris ۲۰۰۰: ۱۵۵). کوهین و نای جهانی شدن را نتیجه‌ای می‌دانند که از تکمیل 3 فرایند شامل جهانی شدن اقتصادی، جهانی شدن سیاسی و جهانی شدن اجتماعی به- دست می‌آید (Keohane and Nye, ۲۰۰۰: ۴). کلارک جهانی شدن را فرایند ایجاد شبکه‌ی ارتباطی فراقاره‌ای می‌داند که واسطه‌ی انتقال جریان‌های متنوعی از افراد، دانش، کالا، سرمایه و ایده‌ها است (Clark ۲۰۰۰: ۸۶). جدا از توافق بر تعریفی جامع برای جهانی شدن، در بررسی آن می‌توان از دو رویکرد استفاده کرد. در رویکرد نخست جهانی شدن از طریق ماهیت و سازوکار بررسی می‌شود. این رویکرد از بعد نظری جهانی شدن را بررسی کرده و پیامدهای احتمالی آن را بیان می‌کند. در رویکرد دوم جهانی شدن از طریق تمرکز بر آثار محقق‌شده‌ی آن در کشورها بررسی می‌شود. در این رویکرد با جمع‌آوری شواهد پیامدهای به‌وجودآمده را بررسی و تحلیل می‌کنند. در این مقاله از رویکرد دوم استفاده شده است. سوال اصلی تحقیق این است که آیا

قرایندهای جهانی شدن بر شاخص توسعه انسانی در کشورهای در حال توسعه صادر کننده نفت اثر معنادار دارد؟ در ادامه تحقیق ابتدا مبانی نظری تحقیق بیان می‌گردد سپس به سابقه‌ی تحقیق پرداخته می‌شود. در ادامه مدل استفاده شده و متغیرهای آن معرفی شده و در آخر نتایج تحقیق و تحلیل آن ارائه می‌شود.

مبانی نظری و مدل تحقیق

فرایند جهانی شدن به چند طریق می‌تواند بر وضعیت کشورها اثر بگذارد. این فرایند با کاهش تعرفه‌ها و مالیات بر واردات به‌خصوص از مجرای توافق‌های بین‌المللی مانند GATT و WTO جریان تجارت را بر اساس مزیت‌های نسبی بین کشورها گسترش خواهد داد. رشد تجارت بر اساس اصول تجارت آزاد و باز به ایجاد رقابت بیشتر بین کشورها و بنگاه‌ها در سطح جهان کمک خواهد کرد. لذا در بلندمدت شاهد کاهش قیمت‌ها در بازار رقابتی خواهیم بود. در نتیجه استراتژی‌های نجات‌بخش مانند کاهش هزینه‌های تولید و افزایش کارایی و بهره‌وری تولیدی و مدیریتی در اولویت قرار گرفته و به‌مرور منجر به تقویت کارایی تولیدی شده و از این طریق به بالندگی آن کشور در طول زمان کمک می‌کند (Grennes, ۲۰۰۳). از سوی دیگر کارگرانی که در اثر کاهش هزینه‌ها هر روز با پیشنهاد دستمزد کمتر روبه‌رو می‌شوند مجبور به ارتقای دانش و کارایی شخصی خود می‌شوند؛ امری که در نهایت به رشد اقتصادی منجر شده و به نفع کل اقتصاد تمام می‌شود. به‌علاوه با انتقال فناوری و صنعت پیشرفته به کشورهای در حال توسعه نابرابری جهانی ناشی از تفاوت‌های فناورانه کاهش می‌یابد. البته در این بین برخی جهانی شدن را فرایندی مؤثر ولی ناکافی می‌دانند. برای مثال باز شدن تجارت یک کشور بدون تقویت حمل‌ونقل داخلی و بنادر نمی‌تواند به رشد مطلوبی بینجامد (Stiglitz, ۲۰۰۴). براساس نظریه‌ی سرجی و دیگران در مورد سازوکار اثرگذاری جهانی شدن بر کیفیت زندگی QOL، تحرک جهانی کالا و خدمات منجر به ایجاد فرصت شغلی بیشتر در بخش‌های مزیت‌دار شده و درآمدها را در بخش صادراتی

افزایش و قیمت کالای وارداتی را کاهش خواهد داد. لذا قدرت خرید کشورهای صادر کننده را افزایش داده و از این طریق به بهبود کیفیت زندگی در این کشورها کمک خواهد کرد (Sirgy et al, ۲۰۰۴: ۲۸۸). بدون شک کشوری که در ارتقای تبادلات سرمایه‌ای، تجاری و غیره با سایر کشورها موفق‌تر باشد بخت بیشتری در افزایش رفاه اجتماعی‌اش دارد. برای نمونه در بخش صنعت جریان ورودی فنآوری جدید کارایی تشکیلاتی و مدیریتی بنگاه‌های داخلی را افزایش داده و علاوه بر درآمد بیشتر به کشور اجازه می‌دهد با منابع آزاد شده به تولید کالاهای فرهنگی بپردازد (ibid). هر دو مورد فوق به ارتقای QOL در کشور منجر خواهند شد. به علاوه جهانی شدن از سمت افزایش درآمد دولت می‌تواند به تأمین مالی دولت‌ها برای انجام بهتر و وسیع‌تر خدمات رفاهی و حمایتی و عمرانی کمک کند. البته نکته‌ی قابل توجه تعطیلی بخش‌های غیرمزیتی و ایجاد بیکاری در این بخش‌ها است. امری که از لحاظ اقتصادی مهم‌ترین اثر منفی جهانی شدن محسوب می‌گردد. این آثار منفی را می‌توان از طریق ایجاد بیمه‌ی حمایتی و همچنین از طریق هدایت بخش‌های محذوف به سمت تولیدات مزیت‌دار کاهش داد. انتخاب مدل این تحقیق بر اساس کار ساپکوتا (SAPKOTA, ۲۰۱۱) و تسای (Tsai, ۲۰۰۷) صورت گرفته است.

$$\text{Log}(\text{HDI}_{it}) = a + b^1 \text{log}(\text{GPC}_{it}) + b^2 \text{log}(\text{PGR}_{it}) + b^3 \text{log}(\text{TRA}_{it}) + b^4 \text{log}(\text{ICT}_{it}) + b^5 \text{log}(\text{REM}_{it}) + U_{it}$$

تعریف متغیرها به شرح زیر است:

- HDI شاخص توسعه‌ی انسانی،
- GPC تولید ناخالص داخلی سرانه،
- PGR میزان رشد جمعیت،
- TRA نسبت تجارت به تولید ناخالص ملی،
- ICT مشترکان تلفن همراه در هر 100 نفر،

• REM دریافتی ناشی از کار شهروندان در خارج،

اطلاعات تحقیق درخصوص تولید ناخالص داخلی سرانه، میزان رشد جمعیت، مشترکان تلفن همراه و دریافتی ناشی از کار در خارج از بانک جهانی و اطلاعات مربوط به HDI از سری زمانی شاخص توسعه‌ی انسانی سازمان ملل متحد اخذ شده است.

در این مقاله کیفیت زندگی³ (QOL) به‌عنوان متغیر وابسته انتخاب شده است. کیفیت زندگی نیز از اصطلاحات مبهم است که تعریف واحدی برای آن وجود ندارد. در حالت کلی QOL را شدت درجه‌انتخاب می‌دانند (SAPKOTA, ۲۰۱۱:۸). حق انتخاب بیشتر برای ساکنان یک کشور به معنای کیفیت بالاتر زندگی در آن کشور است. از آنجا که در گذشته انتخاب را بیشتر با رویکرد اقتصادی تعریف می‌کردند، برای مدت‌ها در تحقیقات صورت گرفته تولید ملی سرانه را به عنوان شاخص QOL می‌دانستند. تولید ملی سرانه علی‌رغم اهمیتی که دارد برای بیان وضعیت جنبه‌های غیر اقتصادی به‌ویژه جنبه‌های اجتماعی QOL ناکافی به نظر می‌رسید لذا سازمان ملل برای رفع این نقص شاخص توسعه‌ی انسانی⁴ (HDI) را برای اندازه‌گیری همه جانبه‌ی QOL معرفی کرد و آن را معیار مورد استفاده برای همه‌ی کشورها قرار داد و آمار مربوط به آن را همه ساله در گزارش آماری⁵ (HDR) خود محاسبه و اعلام می‌کند (UNDP⁶, 1990).

³ Quality of Life

⁴ Human Development Index

⁵ Human Development Report (HDR)

⁶ United Nations Development Program

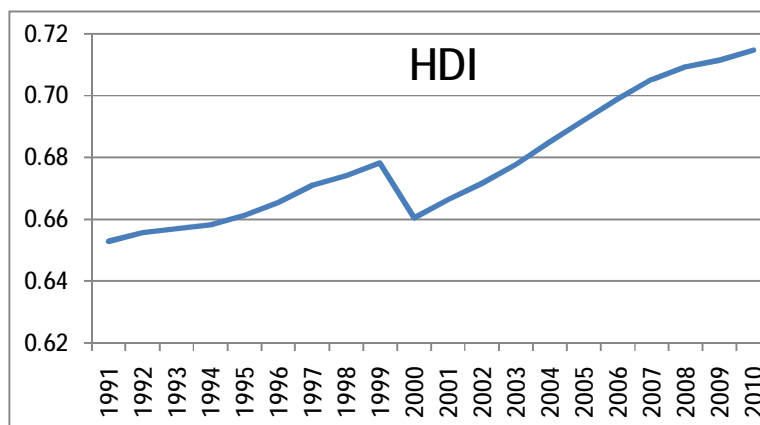
جدول ۱: نحوه‌ی محاسبه‌ی شاخص HDI^۷

<p>حداقل امید به زندگی در دنیا - امید به زندگی در کشور الف</p> <p>----- = H = شاخص سلامت</p> <p>حداقل امید به زندگی در دنیا - بیشترین امید به زندگی در دنیا</p>
<p>(کمترین درآمد سرانه) ln - (امید به زندگی در کشور الف) ln</p> <p>----- = I = شاخص کیفیت زندگی</p> <p>(حداقل امید به زندگی در دنیا) ln - (بیشترین امید به زندگی در دنیا) ln</p>
<p>میانگین سال‌های تحصیل در دنیا - میانگین سال‌های تحصیل در کشور الف</p> <p>----- = X</p> <p>کمترین میانگین سال‌های تحصیل - بیشترین میانگین سال‌های تحصیل</p>
<p>کمترین امید به سال‌های تحصیل در دنیا - امید به سال‌های تحصیل در کشور الف</p> <p>----- = Y</p> <p>کمترین امید به سال‌های تحصیل - بیشترین امید به سال‌های تحصیل</p>
<p>کمترین \sqrt{xy} در دنیا - \sqrt{xy} در کشور الف</p> <p>----- = E = شاخص تحصیلات</p> <p>کمترین \sqrt{xy} در دنیا - بیشترین \sqrt{xy} در دنیا</p>
<p style="text-align: center;">HDR = 3v H.L.E</p>

HDI بر اساس مهم‌ترین اجزای دخیل در QOL یعنی عمر طولانی و سالم، تحصیلات و استانداردهای مناسب زندگی بنا شده است. بنابراین HDI در واقع سطح QOL هر کشور را بر اساس سه متغیر امید به زندگی، دانش و تولید ملی سرانه محاسبه می‌کند.

^۷ http://hdr.undp.org/en/media/HDR_۲۰۱۰_EN_TechNotes_reprint.pdf

نمودار ۱: روند شاخص توسعه‌ی انسانی در ۱۴ کشور صادرکننده‌ی نفت

منبع: <http://hdr.undp.org/en/statistics/data>

نمودار 1 نشان می‌دهد که متوسط شاخص توسعه‌ی انسانی برای 14 کشور در حال-توسعه در دو دهه‌ی گذشته روند روبه‌رشدی داشته است.

مهم‌ترین جزء HDI تولید سرانه‌ی داخلی است. تولید سرانه‌ی بالاتر، دایره‌ی انتخاب بهتری برای مصرف‌کننده فراهم می‌کند و این امکان را می‌دهد که علاوه بر کمیت و تنوع، کیفیت نیز در انتخاب سبد مصرفی و خدمات مورد نیاز لحاظ شود. طبق تعریف، کیفیت زندگی (QOL) را ارتقای حق انتخاب افراد جامعه معرفی می‌کنند (SAPKOTA ۲۰۱۱:۸). شاخص HDI به‌عنوان معیار اندازه‌گیری (QOL) نیز در واقع از ترکیب سه معیار درآمد سرانه و زندگی طولانی و سالم و تحصیلات تشکیل شده است. لذا درآمد سرانه هم به‌طور مستقیم بر HDI اثر دارد. همچنین با توجه به اینکه با افزایش درآمد سطح بهداشت و تحصیلات جامعه نیز افزایش می‌یابد، درآمد سرانه به‌صورت غیر مستقیم از طریق بهبود بهداشت و تحصیلات افراد نیز بر HDI اثر دارد (Tsai, ۲۰۰۷:۱۲). علاوه‌براین رشد درآمد سرانه از طریق افزایش درآمد مالیاتی دولت

به‌طور غیر مستقیم به گسترش خدمات عمومی منجر شده و رضایت‌مندی و رفاه عمومی ناشی از آن را افزایش می‌دهد.

نسبت تجارت به تولید ناخالص داخلی یکی از شاخص‌های پرکاربرد برای نشان‌دادن پیشرفت جهانی‌شدن است. طبق اکثر مدل‌های نظری و کاربردی رشد تجارت می‌تواند از طریق افزایش رقابت به رشد کارایی، ایجاد فرصت‌های شغلی در بخش‌های مزیت‌دار، افزایش درآمد دولت و انتقال فناوری و دانش به بهبود توسعه‌ی انسانی منجر شود (Bernard et al., ۲۰۰۷; Seker, ۲۰۰۹).

رشد جمعیت نیز یکی از عوامل دخیل در توسعه‌ی انسانی است. استنتاج ذهنی، همچنین مطالعات نظری ارتباط کوتاه‌مدت بین رشد جمعیت یک کشور با سطح درآمد سرانه، توسعه‌ی بهداشت و تندرستی، میزان کمی و کیفی آموزش و تحصیلات را منفی می‌داند. این وضعیت به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته کاملاً مشهود است (Kelly and Schmitd, ۱۹۹۵). البته این وضعیت در برخی موارد با توجه به شرایط کشورها از جمله اشتغال ناقص در سایر عوامل تولید (بیکار ماندن سایر عوامل ترکیبی یا نیروی کار) می‌تواند برعکس باشد و در بلندمدت از طریق رشد اقتصادی به بهبود رفاه کمک کند (نجار زاده و راسخ، ۹۹:۱۳۸۹).

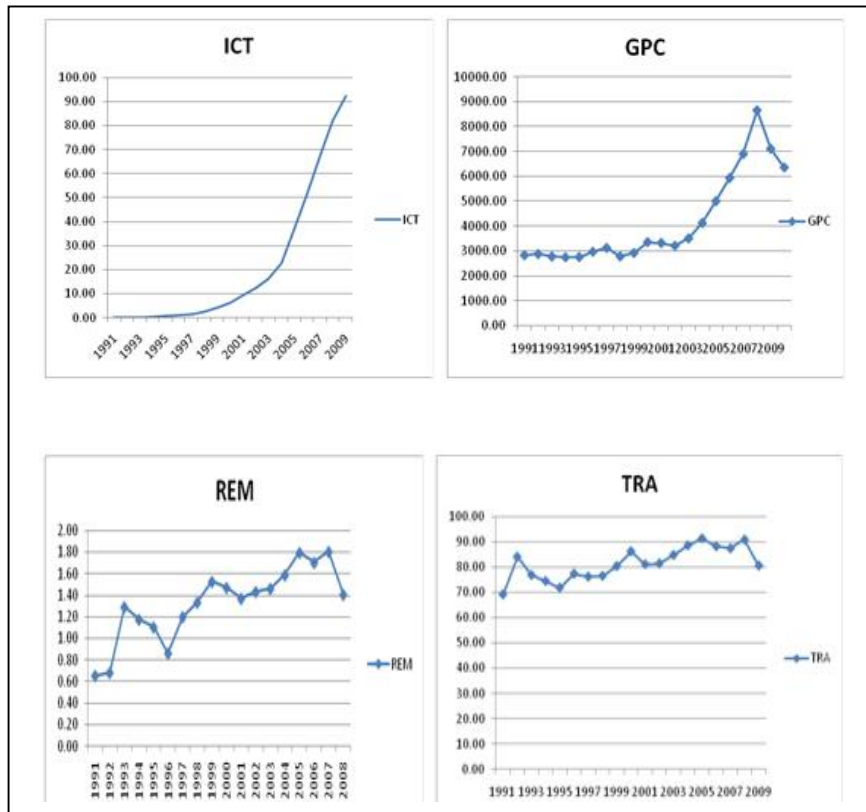
گسترش فناوری ارتباطات و اطلاعات^۸ (ICT) نیز از جدیدترین و سریع‌ترین عوامل اثرگذار بر رشد اقتصادی و بهبود توسعه‌ی انسانی محسوب می‌گردد. ارتباطات امروزه از مرز خدمات رفاهی و اخباری فراتر رفته و در کنار رشد فناوری توانسته با صرفه‌جویی در وقت، هزینه، گسترش علم و دانش، کاهش خطرها و ایجاد فرصت‌های تفریحی منجر به افزایش رفاه افراد جامعه شود. برای نمونه گسترش ضریب نفوذ تلفن، تلفن همراه، اینترنت و ماهواره علاوه بر خدمات اطلاع‌رسانی توانسته از طریق واسطه شدن برای امور بانکداری غیرحضور، دانشگاه‌های مجازی، امکان جست‌وجو در

^۸ Information and Communication Technology

بانک‌های علمی اطلاعاتی، بازی‌های رایانه‌ای و نهایتاً تجارت الکترونیک به رشد و گسترش رفاه جامعه منجر شود. سازمان ملل در گزارش 2001 خود مطرح می‌کند که دخیل کردن ICT در راهبردهای رشد در کشورهای درحال توسعه باعث می‌شود این کشورها به نتایج بهتری از توسعه و رشد دست پیدا کنند (UN:HDR, ۲۰۰۱). برای آمار ICT از متغیرهای گوناگونی از جمله ضریب نفوذ تلفن همراه استفاده می‌شود. در این تحقیق نیز همین متغیر به‌عنوان نماینده‌ی ICT انتخاب شده است.

یکی از شاخصه‌های جهانی شدن افزایش میزان مسافرت‌ها و مهاجرت‌ها بین کشورهای گوناگون است. از اصول جهانی شدن و ایجاد بازار جهانی آزادبودن جابه‌جایی عوامل تولید بین کشورها است. در این فرایند کشورها از موانع موجود در جابه‌جایی نیروی کار می‌کاهند و نیروی کار می‌تواند به اشتغال در جایی مناسب‌تر بپردازد. در مطالعات جهانی دریافتی کارگران در خارج (remittance) به‌عنوان شاخص نماینده‌ی مهاجرت استفاده می‌شود (SAPKOTA, ۲۰۱۱:۸). نمودار 2 روند تغییر متوسط تولید سرانه، نسبت تجارت به تولید ناخالص داخلی، ICT و پرداختی به کارگران در خارج را برای 14 کشور مورد بررسی نشان می‌دهد. در 2 دهه‌ی اخیر همه‌ی متغیرهای فوق روند افزایشی داشته‌اند. علت کاهش در 2007 به بعد را می‌توان به کاهش قیمت‌های فروش نفت بر اثر وقوع بحران‌های اقتصادی در کشورهای پیشرفته که خریدار عمده‌ی نفت محسوب می‌شوند نسبت داد.

نمودار 2: متوسط تغییرات در 14 کشور صادرکننده نفت

<http://data.worldbank.org/data-catalog>

برای انجام این تحقیق از روش اقتصادسنجی پنل دیتا برای 14 کشور در حال توسعه‌ی صادرکننده نفت استفاده شده است. از تخمین‌های سری زمانی غالباً در تحقیقات اقتصادی استفاده می‌شود ولی به دلیل کمبود اطلاعات یا مشکلات هم‌خطی از اعتبار بالایی برخوردار نیستند. در مقابل روش‌های تخمین مقطعی برای مقایسه‌ی کشورهای

مهم در یک مقطع زمانی خاص به کار می‌رود که در این صورت مدل توانایی توضیح تغییرات در طول زمان را ندارد. در این تحقیق از روش پنل دیتا استفاده شده تا هم آثار مقطعی و هم آثار زمانی پوشش داده شود. برای انتخاب کشورها تلاش شد کشورهای شبیه ایران انتخاب گردد لذا سه ملاک (1) در حال توسعه بودن (2) صادرکننده نفت بودن و (3) موجود بودن اطلاعات برای تفکیک استفاده گردید. در نهایت 14 کشور با اطلاعات 19 ساله از 1991 تا 2009 برگزیده شد. اسامی کشورهای انتخاب شده و رتبه‌ی HDI 2010 آن‌ها در جدول 2 آورده شده است.

جدول 2: کشورهای صادرکننده نفت مورد بررسی

نام کشور	رتبه در شاخص HDI سازمان ملل 2010
لیبی	53
عربستان	55
مکزیک	56
مالزی	57
قزاقستان	66
آذربایجان	67
ایران	70
ونزوئلا	75
اکوادور	77
الجزایر	84
اندونزی	110
نیجریه	142

146	آنگولا
منبع: http://hdr.undp.org/en/statistics/	

سابقه‌ی تحقیق

جهانی‌شدن مقوله‌ای پیچیده و چندوجهی است لذا امکان بررسی آثار آن در ابعاد گوناگون وجود دارد. از دیدگاه اقتصادی برخی پیامدهای جهانی‌شدن را مضر می‌دانند. درمقابل برخی برآن‌اند نتایج مثبتی که جهانی‌شدن به ارمغان می‌آورد بیشتر از پیامدهای منفی آن است. در تحقیقات مربوط به جهانی‌شدن از شاخص‌های متفاوتی مانند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی⁹ (FDI)، نسبت تجارت به تولید ملی، جریان سرمایه یا شاخص‌های ترکیبی‌ای مانند شاخص توسعه‌ی انسانی یا ضریب نفوذ تلفن همراه و اینترنت استفاده می‌گردد. همچنین برای بررسی میزان تأثیرپذیری مواردی مانند نابرابری در فقر (دادگر و ناجی، 1382)، رشد اقتصادی و نابرابری درآمدی (همان)، توزیع درآمد (Dreher، ۲۰۰۲)، درجه‌ی دموکراسی (Li، ۲۰۰۳) و درآمد دولت (Heinemann، ۲۰۰۰) لحاظ می‌گردد.

هینمان در تحقیق خود نشان داده که رشد هزینه‌ها و درآمدهای مالیاتی دولت در کشورهای بیشتر جهانی‌شده کمتر شده است (ibid). دلار و کرای به روش پنل دیتا و با استفاده از شاخص تجارت نشان داده‌اند جهانی‌شدن اثر مثبتی بر رشد اقتصادی دارد (Dollar and Kraay، ۲۰۰۴). گرینوی و دیگران نیز با روش اقتصادسنجی ارتباط قوی بین تجارت و رشد را به‌دست آوردند (Greenaway et al، ۱۹۹۹). کانادا با استفاده از شاخص حساب سرمایه نشان می‌دهد که باز شدن مرزهای کشورها در فرایند جهانی‌شدن بر رشد کشورهای درحال توسعه اثر منفی دارد (Canada، ۲۰۰۱) درحالی‌که قبلاً السینا و دیگران در تحقیق مشابهی به این نتیجه رسیده بودند که جهانی‌شدن اثری بر

⁹ Foreign direct investment

رشد کشورهای درحال توسعه ندارد (Alesina et al, ۱۹۹۴). بلومستروم و دیگران با لحاظ شاخص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نشان دادند که جهانی‌شدن فقط بر کشورهای ثروتمند اثر مثبت دارد (Blomström et al, ۱۹۹۲). گارت نشان داده که جهانی‌شدن باعث کاهش سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای فقیر خواهد شد (Garrett, ۲۰۰۱). اسکات در تحقیق خود با تمرکز بر کیفیت زندگی نشان داده است که جهانی‌شدن به دلیل حذف مشاغل به‌ویژه در بخش صنعت اثر منفی بر کیفیت زندگی انسان‌ها دارد (Scott, ۲۰۰۱). در مقابل زونلیک در مقاله‌اش نشان داده که آزادسازی تجاری ناشی از جهانی‌شدن به رشد رقابت، کارایی و دستمزدها کمک کرده و کیفیت زندگی کارگران را افزایش می‌دهد (Zoellick, ۲۰۰۱). به عقیده‌ی گیلن و همچنین سوروس جهانی‌شدن با کاهش حیطه‌ی نفوذ دولت‌ها توانایی آن‌ها را در ارتقای کیفیت زندگی شهروندانشان کاهش می‌دهد (Guillen, ۲۰۰۱; Soros, ۲۰۰۰). نصیری با استفاده از معیارهایی مانند بهداشت، آموزش ابتدایی، توانمندسازی زنان، پایداری زیست‌محیطی و ریشه‌کنی فقر به بررسی اثر جهانی‌شدن بر نابرابری اجتماعی در فضاهای شهری در کشورهای اسلامی پرداخته و نشان می‌دهد که در میان ۵۷ کشور جهان در وضعیت توسعه‌ی اجتماعی بالا فقط ۵ کشور اسلامی قرار دارند. وی نبود برنامه‌ریزی جامع و مشارکتی را از عمده‌ترین مشکلات کشورهای اسلامی برای مقابله با آثار منفی جهانی‌شدن می‌داند (نصیری، ۱۳۸۹:۷). یزدانی به بررسی ابعاد جهانی‌شدن و نابرابری با تأکید بر ایران پرداخته و نشان می‌دهد که آزادسازی مالی و تحرک سرمایه‌ی ناشی از جهانی‌شدن به گسترش نابرابری در جامعه منجر می‌شود (یزدانی، ۱۳۸۴:۱۳). رمضان‌پور با استفاده از شاخص توسعه‌ی انسانی و تکنیک پنل دیتا به بررسی اثر جهانی‌شدن بر اشتغال پرداخته و نشان می‌دهد که به طور میانگین ارتباط معناداری بین جهانی‌شدن و کاهش بیکاری وجود دارد (رمضان‌پور، ۱۳۸۳:۲۰). نقیب‌السادات با انتخاب ابعاد مختلف فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی و آموزشی به بررسی آثار جهانی‌شدن بر کیفیت زندگی زنان پرداخته است (نقیب‌السادات، ۱۳۸۰). برهانی‌پور با انتخاب شدت تجارت به‌عنوان شاخص جهانی‌شدن به بررسی تأثیر جهانی‌شدن بر

بخش توزیع درآمد پرداخته و به روش اقتصادسنجی (همجمعی یوهانسون جوسیلیوس) نشان داده است که در شرایط فعلی ایران جهانی شدن منجر به بدتر شدن وضعیت توزیع درآمد در ایران خواهد شد (برهانی پور، 1385:1). نجارزاده و مهدوی در تحقیقی مشابه به نتایج متفاوتی دست یافته‌اند. آنان با استفاده از اطلاعات کشورهای "دی 8" و به روش پنل دیتا نشان داده‌اند که در این کشورها فرضیه‌ی کوزنتس تأیید شده و جهانی شدن اثر مثبتی بر توزیع درآمد داشته و نابرابری را در آن‌ها کاهش می‌دهد (نجارزاده و مهدوی، 1387:105). دادگر و ناجی در تحقیق خود با استفاده از اطلاعات سال‌های 1347 تا 1389 و به روش همجمعی یوهانسون جوسیلیوس و آزمون علیت گرانجر نشان می‌دهند که جهانی شدن اثر خفیف مثبتی بر رشد داشته ولی باعث بدتر شدن نابرابری درآمدی خواهد شد (دادگر و ناجی، 1382). موسوی و دیگران با انتخاب نسبت تجارت به تولید ملی به‌عنوان شاخص جهانی شدن نشان دادند که جهانی شدن باعث کاهش شکاف فقر در شهرها و افزایش شکاف فقر در روستاها خواهد شد (موسوی و دیگران، 1386:259).

تخمین و نتایج مدل

تخمین به روش پنل دیتا و با استفاده از نسخه‌ی 6 نرم‌افزار **Eviews** صورت گرفته است. برای یافتن بهترین روش تخمین مراحل زیر انجام شده است:

1. آزمون مانایی (نبود ریشه‌ی واحد) (unit root test)
2. آزمون امکان تخمین به روش پنل یا پول (poolability & panel)
3. آزمون وجود اثر ثابت یا اثر تصادفی (fixed effect & random effect)
4. آزمون وجود اثر مقطع یا زمان (cross section & period)

شرط لازم برای تخمین صحیح مانا بودن متغیرها است. بدین صورت که متغیر دارای ریشه‌ی واحد نباشد. به این منظور برای همه‌ی متغیرها آزمون ریشه‌ی واحد بر اساس معیار دیکی فولر تعمیم‌یافته (ADF) و لوین لین (LL) صورت گرفت و نبود ریشه‌ی

واحد برای متغیرها تأیید گردید. در گام بعدی آزمون انباشته‌پذیری جهت بررسی امکان تخمین مدل به صورت پنل صورت گرفت. آماره **F** و کای دو نشان داد که مدل قابل انباشته شدن (**pooled**) نیست و باید تخمین به صورت پنل دیتا صورت گیرد. برای شناخت نوع اثر از لحاظ ثابت یا تصادفی بودن از آزمون هاسمن استفاده شد که در آن فرض H_0 مبنی بر وجود اثر تصادفی رد گردیده و وجود اثر ثابت تأیید شد. در پایان مدل بر اساس وجود اثر مقطع و یا وجود اثر زمان آزمون گردید که اثر مقطع تأیید شد. نتایج آزمون **F** و کای دو و همچنین آزمون هاسمن در جدول شماره 3 آورده شده است

جدول 3: نتایج تست **F** و کای دو

F& Chi-square Test	Statistic	Prob.
Cross-section F	۳۸۷.۹۸۳۳۵	۰.۰۰۰۰۰
Cross-section Chi-square	۷۰۴.۱۱۶۲۵	۰.۰۰۰۰۰
Period F	۱.۴۵۸۵۲	۰.۱۱۱۰
Period Chi-square	۲۹.۷۶۵۸۱	۰.۰۳۹۸
Cross-Section/Period F	۲۲۲.۵۲۱۳۰	۰.۰۰۰۰۰
Cross-Section/Period Chi-square	۷۶۶.۵۱۷۲۵	۰.۰۰۰۰۰
Correlated Random Effects - Hausman Test		
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Prob.
Cross-section random	۵۷.۵۷۷۴۲	۰.۰۰۰۰۰

از مجموع آزمون‌های فوق مشخص شد که مدل باید به صورت اثر ثابت یک‌طرفه در مقطع (**one way fixed effect of cross section**) تخمین زده شود. نتایج تخمین در جدول 4 آمده است.

جدول 4: نتایج تخمین نهایی

روش تخمین: One way fixed effect of cross section			
متغیر وابسته: LHDI			
متغیرهای توضیحی	ضریب	آماره t	احتمال
CONSTANT	-۰.۷۹۷۴۴۰	-۱۷.۱۱۸۹	۰.۰۰۰۰
LGPC	۰.۰۴۰۸۶۶	۱۱.۱۱۳۳۵	۰.۰۰۰۰
LPGR	-۰.۰۰۷۸۰۹	-۲.۲۳۰۹۹	۰.۰۲۶۹
LTRA	۰.۰۱۸۹۱۳	۲.۶۳۲۶۶۷	۰.۰۰۹۲
LICT	۰.۰۰۹۰۱۲	۱۱.۶۰۴۸۵	۰.۰۰۰۰
LREM	۰.۰۰۴۱۷۰	۲.۸۲۹۴۳۵	۰.۰۰۵۲
تعداد مشاهدات	۲۰۵		
R ^۲	۰.۹۹		

نتایج تخمین نشان می‌دهد که همه‌ی متغیرها اثر معنادار بر شاخص توسعه‌ی انسانی دارند. در جدول نتایج تولید سرانه‌ی داخلی GPC در سطح معناداری بر شاخص توسعه‌ی انسانی اثر مثبت دارد (به میزان 0.04). این نتیجه با مبانی نظری مطابقت دارد. شاخص TRA نیز کاملاً معنادار بوده و نشان می‌دهد که در سطح معناداری 99 درصد افزایش نسبت تجارت به تولید ناخالص داخلی منجر به اثرگذاری مثبت در شاخص

توسعه‌ی انسانی خواهد شد (0.018). همان‌گونه که مطابق با مبانی نظری انتظار می‌رفت رشد جمعیت PGR در سطح معناداری 97 درصد بر توسعه‌ی انسانی اثر منفی دارد (0.007). ICT در سطح معناداری بالایی دارای اثر مثبت بر شاخص توسعه‌ی انسانی است (0.009). پرداخت به کارگران در خارج نیز در سطح 99 درصد معنادار بوده و رابطه‌ای مثبت با شاخص توسعه‌ی انسانی دارد (0.004).

وضعیت ایران

بر اساس گزارش 2010 سازمان ملل ایران با امتیاز 702 در مجموع شاخص توسعه‌ی انسانی رتبه‌ی 70 را از میان 169 کشور جهان به‌دست آورده و در رده‌ی کشورهای با توسعه‌ی انسانی بالا جای گرفته است. امید به زندگی در ایران نزدیک به 72 سال (71.9)، میانگین سال‌های آموزش 7.2، مدت زمان انتظاری طول تحصیل 14 سال و درآمد ناخالص ملی سرانه 11764 دلار (با معیار قدرت خرید دلار سال 2008) است. برخی اطلاعات مربوط به شاخص توسعه‌ی انسانی ایران در جدول 5 آمده است (UN:HDR, ۲۰۱۰).

جدول 5: آمار شاخص توسعه‌ی انسانی در ایران

شرح	آمار HDI ایران
702	امتیاز HDI
70	رتبه در دنیا
24 درصد	رشد HDI نسبت به 2009
5 درصد	رشد HDI نسبت به 1990
10 پله	ارتقاء رتبه 2005 ال 2010
1.27	متوسط نرخ رشد دهه گذشته

متوسط نرخ رشد سالانه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی در ایران برای دهه‌ی منتهی به 2010 نیز 1/27 بوده است. نرخ رشد متوسط شاخص توسعه‌ی انسانی کشورهای عربی در همین دهه 1/14 بوده است. کشورهای شرق آسیا و اقیانوسیه 1/40 و مجموع کشورهای جنوب آسیا (که ایران نیز جزو این منطقه است) 1/61 که نشان می‌دهد سرعت پیشرفت ما از میانگین منطقه پایین‌تر بوده است.

جهت بررسی مقایسه‌ای بین ایران و سایر کشورهای صادرکننده‌ی نفت از لحاظ میزان اثرگذاری جهانی شدن 3 تخمین جداگانه بر اساس سه شاخص جهانی شدن صورت گرفت. در هر تخمین اثر یکی از شاخص‌های جهانی شدن بر شاخص توسعه‌ی انسانی برای 14 کشور بررسی شد. خلاصه نتایج در جدول 5 آمده است. در ستون آخر میانگین سه شاخص فوق برای کشورها محاسبه شده است. طبق نتایج جدول کشور ایران پس از دو کشور عمان و مالزی بیشترین اثرپذیری مثبت بر شاخص توسعه‌ی انسانی را از فرایند جهانی شدن در بین کشورهای درحال توسعه‌ی صادرکننده‌ی نفت خواهد داشت. آنچه کشور عمان و مالزی را بالاتر از ایران قرار داده است اثرپذیری شدید نسبت TRA این کشورها نسبت به جهانی شدن است. فرایند جهانی شدن با توجه به زمینه‌های مناسب فیزیکی و مالی ناشی از پتانسیل‌های بومی و خارجی این کشورها به شدت در حوزه‌ی تجارت آن‌ها اثرگذار بوده و از این طریق به بهبود HDI آن‌ها کمک خواهد کرد. طبیعتاً می‌توان علت ضریب پایین TRA در ایران را نبود زیرساخت‌ها و مکمل‌های تجارت به غیر از جهانی شدن نسبت داد. مواردی مانند ناکافی بودن بنادر و اسکله‌های بارگیری، فرسودگی و کمبود ناوگان حمل و نقل درون‌کشوری، کمبود و استاندارد نبودن جاده‌های کشور و تحریم و فشارهای سیاسی بین‌المللی و تهدیدهای بیمه‌ای و خسارتی از عواملی است که اثرگذاری جهانی شدن از طریق توسعه‌ی تجارت بر HDI در ایران را محدود می‌کند.

جمع‌بندی

در این تحقیق مقوله‌ی جهانی‌شدن از جهت آثار آن بر کیفیت زندگی (QOL) بررسی شده است. برای این منظور شاخص توسعه‌ی انسانی (HDI) که در تحقیقات سازمان ملل به‌عنوان مقیاس جامع برای QOL معرفی شده است به‌نماینده‌ی کیفیت زندگی و متغیرهای شدت تجارت (TRA)، مشترکان تلفن همراه در هر 100 نفر (ICT)، دریافتی ناشی از کار شهروندان در خارج (REM) به‌عنوان شاخص‌های جهانی‌شدن بررسی شدند. تولید سرانه‌ی داخلی (GDP) و نرخ رشد جمعیت (PGR) نیز متغیرهای اثرگذار بر (QOL) بوده و به‌عنوان متغیر کنترل مدل هستند. حوزه‌ی تحقیق مربوط به کشورهای درحال توسعه‌ی صادرکننده‌ی نفت است و در این زمینه 14 کشور دارای اطلاعات انتخاب شدند. آمار مورد نیاز از سازمان ملل و بانک جهانی برای دوره‌ی 1991-2008 اخذ گردید. تخمین به روش پنل دیتا صورت گرفت و با انجام آزمون‌های مربوطه روش اثر ثابت یکطرفه‌ی مقطوع (One way fixed effect of cross section) انتخاب گردید. نتایج تحقیق نشان می‌دهد برای 14 کشور مورد بررسی تولید سرانه‌ی داخلی، رشد ICT، شدت تجارت و مهاجرت کارگران به خارج اثر معنادار مثبت بر شاخص توسعه‌ی انسانی داشته و تنها متغیر نرخ رشد اثر منفی بر HDI دارد و از این لحاظ نتایج حاصل برای این کشورها با مبانی نظری موضوع سازگاری دارد.

کشور ایران در رتبه‌بندی جهانی HDR سال 2010 سازمان ملل دارای رتبه‌ی 70 است و جزء کشورهای با توسعه‌ی انسانی بالا محسوب می‌گردد. در مقام مقایسه با کشورهای صادرکننده‌ی نفت در این تحقیق جهانی‌شدن پس از کشورهای عمان و مالزی بیشترین اثرگذاری را بر شاخص توسعه‌ی انسانی ایران خواهد داشت.

منابع

- برهانی پور، محمد (1385) جهانی شدن و اثر آن بر توزیع درآمد در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران.
- دادگر، یدا... و ناجی، علی اکبر (1382) آثار جهانی شدن اقتصاد بر رشد، اشتغال و توزیع درآمد در ایران، پایان نامه دکتری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- رمضانپور، اسماعیل (1383) «جهانی شدن اقتصاد و اثرات آن روی اشتغال»، مجله تحقیقات اقتصادی، دوره 68 <http://journals.ut.ac.ir/page/article-frame.html?articleId=3888>.
- موسوی، سید نعمت و بخشوده، محمد و محمدی، حمید (1386) «آثار جهانی شدن بر شاخص های فقر» فصل نامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره 24.
- نصیری، اسماعیل (1389) «تأثیر جهانی شدن بر نابرابری اجتماعی در فضای شهری با تأکید بر کشورهای اسلامی»، مجموعه مقالات چهارمین کنفرانس بین المللی جغرافیدان های جهان اسلام، ایران، زاهدان، فروردین 89.
- نقیب السادات، سید رضا (1380) «زنان و پیامدهای جهانی شدن»، فصلنامه کتاب زنان، شماره 11، 40-47.
- نجم زاده، رضا و مهدوی، الهام (1389) «بررسی اثر جهانی شدن بر توزیع درآمد در کشورهای عضو گروه دی هشت»، فصلنامه پژوهش های بزرگانی، شماره 9، 87-109.
- یزدانی، فرشید (1384) «نگاهی به جهانی شدن و نابرابری با تأکید بر ایران»، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره 18.
- Alesina, A., and A. Rodrik (۱۹۹۶) "Distributive politics and Economic Growth", *Economic Growth: Theory and Evidence*, ۲, ۳۶۷-۳۹۲.
- Blomstrom, Magnus and Wang, Jian-Ye (۱۹۹۲) "Foreign investment and technology transfer: A simple model ", *European Economic Review*, Elsevier, vol. ۳۶(۱), pages ۱۳۷-۱۵۵, January.
- Bardhan, Pranab (۲۰۰۶) "Globalization and Rural Poverty", *World Development*, ۳۴, no. ۸: ۱۳۹۳-۱۴۰۴.
- Bernard, Andrew B, J. and Bradford Jensen, Stephen J. and Redding and Peter K. Schott (۲۰۰۷) "Firms in International Trade", *Journal of Economic Perspectives*, ۲۱, no. ۳: ۱۰۵-۳۰.

- Clark, William C. (2000) "Environmental Globalization", in: Joseph S. Nye and John D. Donahue (eds.) *Governance in a Globalizing World*, Brookings Institution Press, Washington, D.C.: 86-108.
- Chanda, Areendam (2001) *The Influence of Capital Controls on Long Run Growth: Where and How Much?* North Carolina State University, Mimeo.
- Dreher, Axel (2006) "Does Globalization Affect Growth? Empirical Evidence from a new Index", *Applied Economics*, 38, no. 10: 1091-1110.
- Dollar, David and Aart, Kraay (2004) "Trade, Growth, and Poverty", *The Economic Journal*, 114, no. 493: 22-49.
- Goldin, Ian and Ken Reinert (2007) *Globalization for Development: Trade, Finance, Aid, Migration and Policy*. Washington DC, the World Bank and Palgrave Macmillan.
- Greenaway, David and Wyn Morgan and Peter Wright (1999) "Exports, export composition and growth", *Journal of International Trade & Economic Development*, 8, no 1: 41-51.
- Guillen, Mauro F. (2001) "Is Globalization civilizing, destructive or feeble? A critique of five key debates in the social science literature", *Annual Review of Sociology*, 27: 230-260.
- Grennes, T. (2003) "Creative destruction and globalization", *Cato Journal*, 22, pp. 043-008.
- Garrett, G. (2001) "Globalization and government spending around the world", *Studies in Comparative International Development*, 30(4), pp.3-29.
- Keohane, Robert. O. and Joseph. S. Nye (2000) "Introduction", In J. S. Nye and J. D. Donahue (eds.) *Governance in a Globalizing World*, Washington D.C.: Brookings Institution Press: 1-44.
- Kelley, Allen C. And, Robert M. Schmidt (1990) "Aggregate population and economic growth correlations: the role of the components of demographic change", *Demography*, 27, no. 4: 043-006.
- Heinemann, Friedrich (2000) "Does globalization restrict budgetary autonomy? A multidimensional approach", *InterEconomics*, 30: 288-98.

- Li, Quan and Rafael Reuveny (2003) "Economic Globalization and democracy: An Empirical Analysis", *British Journal of Political Science*, 33(1): 29-54.
- Norris, Pippa (2000) "Global Governance and Cosmopolitan Citizens", In Joseph S. Nye and John D. Donahue (eds.) *Governance in a Globalizing World*, Washington D.C: Brookings Institution Press, 100-117.
- Sirgy, M. J. and D.J. Lee and C. Miller and J. E. Littlefield (2004) "the impact of globalization on a country's quality of life: toward an integrated model", *Social Indicators Research*, 68, 201-298.
- Şeker, Murat (2009) "Importing, Exporting and Innovation in Developing Countries", the *World Bank, Policy Research Working Paper* no. 5106.
- Scott, Robery E. (2001) "NAFTA's Impact on the States: The Industries and states that suffered the Most in the Agreement's First Seven Years", *Economic Policy Institute Briefing Paper*, Washington, D.C.
- Sapkota, J. B. (2011) *Impacts of Globalization on Quality of Life: Evidence from Developing Countries*, Global Institute for Asian Regional Integration (GIARI) Working Paper 2011-E-1.
- Tsai, Ming-Chang (2007) "Does Globalization Affect Human Well-being?", *Social Indicators Research*, 81: 103-126.
- Zoellick, Robert B. (2001) "Remarks at the national foreign trade council", July 26. <http://www.nftc.org/upload/October%202001.pdf> (accessed May 16, 2010).
- <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>
- <http://data.worldbank.org/data-catalog>
- <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/IRN.html>